

Kisebb közlemények.

Értelmi egyezés.

Analógia a mondatszerkesztésben cz. dolgozatomban a többek között azt bizonyítom, hogy az ú. n. értelem szerint való egyezés is tulajdonképpen az analógia körébe tartozik. Pl. *A székelység* Kemény Simon páriját tartják vala — véleményem szerint olyan formán keletkezett, hogy a gyűjtőnév szerkezetével társul a többesszámú főnév szerkezete: A székelység tartja vala + a székelyek tartják vala.

Bizonyítom pedig olyaténképpen, hogy kimutatom az analógiás mondatszerkesztés egy kétségtelen esetének az értelmi egyezés körébe való tartozását. Pl. *Azt végeztem magamban, hogy én az útról elmaradok, hanem a fiamat küldöm*, mindenki előtt világos, hogy itt ilyenféle mondatok hatásával, analógiájával van dolgunk: azt végeztem magamban, hogy *nem megyek el*, hanem a fiamat küldöm oda. Mármost az ilyen analógiás mondatokat tekintve értelmi egyezésnek foghatjuk föl, mert az első állító mellékmondatnak tulajdonképpen tagadó a jelentése: *én az útról elmaradok = nem megyek el*, s ehhez a jelentéshez alkalmazkodva, kerül a mondatba a *hanem* kötőszó. — Dolgozatom bevezető részében csak ezt az egyféle szerkezetet tárgyalom annak a bizonyítására, hogy az analógiás mondatszerkesztés meg az értelem szerint való egyezés ugyanabból a szempontból magyarázható, de ugyanaz kimutatható szinte valamennyi tárgyaltam analógiás mondatról. Ide iktatok még egyet: KÁLMÁNY LAJOS gyűjteményében (SzN. I. 138.) olvashatjuk ezt a mondatot: *Mit kereső itt te haszontalan féreg, mer mingyá befallak. A mert* kötőszó a gramatika szabályai szerint itt nincs helyén, de megértjük az ilyen főlészóító mondatok analógiájából: *eredj innen te haszontalan féreg, mert mindjárt befallak*. Másképpen szólva: ebben az esetben az előbbi kérdő alakú főmondatnak ugyanaz az értelme, mint az utóbbi főlészóító mondatnak, s így a *mert* kötőszó használata értelmi egyezés eredménye.

ERDÉLYI LAJOS a NyK. multévi 2. füzetében foglalkozik dolgozatomban az értelmi egyezésről szóló részével, s ezt a jelenséget «a valóságoknak megfelelően» másként akarja magyarázni. Azt mondja, hogy az ilyen szerkezetek: *A két lovas legény* Apponyi uram után harmad napra *indultanak* el onnat — nem lehet analógia v. kombináció eredménye (a két lovas legény indult + a lovas legények indultak), mert «nem tekintve az esetleges latin hatást, mely a régiéknél az effélékben szintén érvényesülhetett, nem egyszerűbb-e arra gondolnunk csak,

hogy itt egyszerűen a «többség képzele v. érzése» (sensus) nyomult előtérbe a levélíró pennája alatt az állítmány kifejezésénél s ez annál könnyebben történhetett, mivel a tulajdonképpeni állítmány az alanytól messzibb van és a formai egyezés (a két lov. leg. *indult*) szükségének érzése sem gátolta az írókat a többszám alkalmazásában).

Először is nem hiszem, hogy az ilyen bizonyítást: «nem egyszerűbb-e arra gondolnunk» akár ERDÉLYI, akár más meggyőzőnek tartaná; én igyekeztem a magam állítását kellőképpen támogatni, E. azonban minden nyelvi vagy lélektani bizonyíték nélkül semminek nyilvánítja az én magyarázatomat. Aztán meg E. tulajdonképpen ugyanazt czáfolja, a mit bizonyít; ha elolvasta értekezésemet, bizonyára tudja, mit tartok analógiának; ha nincs is sehol kimondva, de az egészen átvonul az a gondolat, hogy analógián az asszociáció nyelvi kifejezését értem. Mármost E. azt is jól tudja, mit tart a lélektan az asszociációról; «oly folyamatnak kell felfognunk, a melynél nem egy határozott egyes képzet, sőt nem is korábbi képzetek elemeinek meghatározott kapcsolata, hanem a melynél rendszerint egy csomó ily kapcsolat, a melyek valamennyien csak megközelítőleg tartoznak az új benyomással megegyezni, hat a tudatra» (WUNDT: A lélektan alapvon. 222.).

Ez a gondolat vezet akkor, a mikor nem nagy súlyt vetek arra, hogy meg tudom-e találni azt a szerkezetet, a melyik közvetlenül hatott valamelyik analógiás mondat szerkezetre. Ezt nemcsak az értelmi egyezésről szólva, de dolgozatom egyéb helyén is megteszem (24. l.). Ennek a türelemnek, a mint látható, lélektani oka van. Elég, ha egyes szerkezet helyett csak az illető szerkezet csoportra tudunk rámutatni. «Legfőlebb a többes alanyú szokásos szerkezetek analógiája hathatott volna és hathatna az effélékben is», mondja E., egy hasonló szerkezetéről szólva. De ha elfogadjuk a lélektan az asszociációról szóló főntebbi tanítását, akkor ennél több nem is kell ahhoz, hogy valamely szerkezetet analógiásnak tartsunk.

A kombinációs, analógiás magyarázatot E. metafizikainak és lehetetlen durva érzékeltetésnek mondja. Hogy miért metafizikai, azt nem tudom megérteni. Abban igaza van — a mit ezzel a mondattal gondol — hogy a lelki működés olyan finom és szövevényes, hogy minden szemléltetés a valóságtól messze elmarad. De hiába, élnünk kell vele, mert nagyjában mégis csak megmagyarázza a jelenséget. Annyira elkerülhetetlen, hogy maga E. is, a ki pedig ugyancsak esküdt ellensége, a NyK.-nek az előző füzetében használja föl székely mondat szerkezetek magyarázására.

KERTÉSZ MANÓ.

Válasz Kertész Manónak.

Úgy látszik, KERTÉSZ MANÓ érzékenyen vette jóakaró megjegyzéseimet, a melyeket dolgozatára az igazság tárgyilagos kutatásával tettem.

Abból indultam ki, hogy az ú. n. értelmi egyezéseket, mint a tőle idézett példát: *A székelység* Kemény Simon pártját tartják vala,

nem úgy kell magyarázni, kombinációval és analógiával, mint ő magyarázza, hogy a gyűjtőnév szerkezetével a többesszámú főnév szerkezete társulna, tehát a *székelység + székelyek* elegyülne; hanem itt egyszerűen és helyesebben a többség képzete nyomul előtérbe egyszerre és önkénytelen az állítmányban, s ez nem mindegy a kombinációval, a mi durvább érzékeltetése e szerkezeteknek és nem megfelelő, mert úgy, két mondatból, nem jön létre soha egy ilyen mondatunk se.

De tovább menve, mint látjuk, össze is zavarja K. az értelmi egyezést más mondat szerkezetekkel, a melyeket nem is szoktak «értelmi egyezés»-nek nevezni s legfőleg csak «értelmileg egyező szerkezetek»-nek mondhatnánk, és tulajdonképp ide sem tartoznak. Magyarázatuk ide alkalmazása sem helyes; ott az értelem egységéről, itt pedig számbeli egyezésről van szó.

A K.-tól idézett ilyen szerkezetet: *A két lovas legény* Apponyi uram után harmadnapra *indultanak* el onnat — igenis nem kell analógiának vagy kombinációnak magyarázni, a mely olyan úton jöhetett volna létre (?), mint K. magyarázza: *a két lovas legény indult + a lovas legények indultak*. Hiszen számnévi jelzős alany után álló többesszámmal levén dolgunk, nem lehet-e itt egyszerűen latin hatás is, a mely a régiségben oly gyakori s a «kettő» után is már többesszámot alkalmaz. De csak a magyarban maradvá is nem egyszerűbb-e itt csakugyan csak arra gondolnunk, hogy egyszerűen a mondat pongyolább szerkesztése közben a többség képzete nyomult elő a levélíró pennája alatt s ez annál könnyebben történhetett, mivel az állítmány az alanytól messzebb van s ennek egyszámú alakja már nem zavarja az író t többesszámú alkalmazásánál.

S hát ez nem bizonyítás K. szerint, a ki még mindig ragaszkodik analógiás elméletéhez s a régibb gramatika sablonos, képletes formáival dolgozik, ott is szemléltetni akarja a szerkezet állítólagos létrejövetelét, a hol nem lehet olyan durva létrejövetelre és érzékeltetésre gondolnunk; épp úgy, mint pl. az összevont mondat régibb tanánál. Hát nem bizonyítottam én nyelvileg is (latin hatás stb.) meg lélektanilag is (a többség képzetének előtérbe nyomulása, de nem oly durván érzékeltetve) K.-nek csakugyan semmis magyarázatát, a mely itt mégis csak ZIEMERREL tart; pedig tudjuk, ZIEMER is már mennyire elavult, legfőleg csak átmenetnek tekinthetjük a régibb gramatikai felfogástól az igazán újabb, legegyszerűbb felfogáshoz. Hát csakugyan pl. ez is: *Zrínyi Deli Viddal így beszélnek vala* (Zrínyiász 10: 14) «ebből a két mondatból állt elő», mint K. magyarázta: «Zrínyi Deli Viddal így beszél vala + Zrínyi és D. V. így beszélnek vala»? (Analógia cz. dolgozata, különnyomat 27. l.). Hát beszél így valaha valaki? Már pedig ha nem beszél, ha nem így csináljuk a mondatot, minek érzékeltetni így? Mondjuk inkább lélektanilag úgy, hogy az alany ingerének hatása mintegy megtörik és a többség képzetének hatása alatt kerül az állítmány egyszerűen és momentán többesszámba!

És mit czáfokol én, a mit bizonyítok? Azt, hogy K. azt sem érti, úgy látszik, világosan, hogy mi az analógia. «Analógia = az asszociáció nyelvi kifejezése!» S mi az asszociáció? Valami furcsa

fordítás WUNDTBÓL! S minek keresni mindig azt a szerkezetet, a melyik állítólag közvetlenül hatott valamelyik ilyen analógiás (?) szerkezetre! Mikor, mint itt is kimutattam, nem is lehet tulajdonképpen azt mondani, hogy az a szerkezet hatott az előbbire s olyan érzelmi vegyülésről szó sem lehet, a minőt az a még mindig formális mondatani érzékeltetés mutat.

De K. ki is kapkod dolgozatomból és úgy idéz. Rámutattam abban, hogy K. nem is tudja olyanformán, analógiával és kombinációval kimutatni azt a szerkezetet, a melyiknek hatása alatt került volna többszámúba az állítmány az effélékben: Az *egyik* az hajónak utolsó részébe, *másik* az elsőbe *ülnek* (ülnek) *vala*. Ő maga bevallja, hogy itt egyebet nem mondhatunk, mint hogy ezekre a mondatokra magának a többség fogalmának volt hatása (Analógia, különny. 28. l.). De hát akkor minek ragaszkodni még most is az analógiához ilyen szerkezetekre nézve is, a melyekre igenis esetleg még meg lehetne engedni a többes alanyú szokásos szerkezeteknek (de nem önmaguk elképzelhetetlen változatának) s tán a latin ilyen szerkezeteknek hatását is, de tulajdonképpen úgy beszélhetünk helyesen itt is, mint jeleztem (NyK. 253. l.), hogy egyszerűen itt is a többség képzete juthatott érvényre.

A kombinációs, analógiás magyarázat tehát az ilyen szerkezetekre metafizikai, úgy érve, hogy a valóságnak nem megfelelő s minek fordulni közvetítő szerkezethez, a hol a jelenség közvetlenül és egyszerre is elképzelhető és elképzelendő, mint ezt is kifejeztem, csak K. figyelmét, úgy látszik, elkerülte.

Mihelyt a magyarázatban csak egy kivétel is akad, a mely úgy nem magyarázható meg — hozzátéve, hogy a többi szerkezetek magyarázata sem jó — már az eredmény nem fogadható el, s ezért igyekeztem én «a valóságnak megfelelően» egyszerűbben magyarázni meg e jelenségeket. Az igazság pedig egyszerűbb, s a logikai sémákkal nem kell élnünk ott, a hol nem lehet. Én is csak ott használtam e szemléltetést, a hol csakugyan van vegyülés, két szerkezet kombinációja, mint az *írek* *vala* székely szerkezetben, a mely másként csakugyan nem képzelhető el, mint hogy az *írek* alakhoz hozzá járult idővel a *vala* az *irok* *vala* analógiájára (*írek* + *irok* *vala*. V. ö. NyK. 1906. 355. l.). De úgy látszik, K. ezt sem értette meg vagy nem akarja megérteni.

ERDÉLYI LAJOS.